

Цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

УДК 347.9

Штефан Олена Олександрівна

доктор юридичних наук, доцент,

п.н.с. відділу юрисдикційних форм правового захисту

суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства

НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака

НАПрН України

Штефан Елена Александровна

доктор юридических наук, доцент,

в.н.с. отдела юрисдикционных форм правовой защиты

субъектов частного права, судостройства и судопроизводства

НИИ частного права и предпринимательства имени академика Ф. Г. Бурчака

НАПрН Украины

Shtefan Olena

Doctor of Law, Associate Professor,

Leading Researcher of the Department of Jurisdictional Forms of

Legal Protection of Subjects of Private Law, Judiciary and Judiciary

Research Institute of Private Law and Entrepreneurship

named after Academician F. G. Burchak

NAPrN of Ukraine

**ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА
ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРЕДМЕТА
ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА
DISCUSSION QUESTIONS ON THE DEFINITION OF THE SUBJECT
OF CIVIL PROCEDURAL LAW**

Анотація. Предметом дослідження даної статті стало одне з фундаментальних та дискусійних положень доктрини цивільного процесуального права – його предмет. Автор на основі аналізу наукових джерел, законодавства здійснив ретроспективний аналіз формування та розвитку наукової думки щодо визначення предмета цивільного процесуального права. У роботі визначені два основних підходи до розуміння предмета галузі та елементів його структури. Аналізуючи «вузький» підхід до визначення предмету цивільного процесуального права та окремих напрямків його висвітлення у працях вчених, автор обґрунтовує позицію щодо співвідношення процесуальної діяльності та суспільних відносин, що виникають між судом та учасниками процесу. Окрема увага приділена історії включення у предмет цивільного процесуального права виконавчого провадження. Обґрунтовується авторська позиція щодо предмета та системи цивільного процесуального права. Розкривається суть «широкого» підходу до визначення предмету галузі за рахунок включення в його структуру неюрисдикційних форм правового захисту. Розкривається суть двох протилежних тенденцій у наукових дослідженнях щодо структури предмета цивільного процесуального права: перша тенденція зводиться до розширення предмета за рахунок включення в нього господарського процесуального права, при ігноруванні самотійного характеру цієї галузі права; друга – звуження предмета цивільного процесуального права шляхом вилучення з його структури виконавчого провадження, відносин, що виникають при розгляді трудових справ. Обґрунтовується зв'язок між визначенням предмета цивільного процесуального права та визначеною у законодавстві юрисдикцією суду. Доводиться, що тенденція звуження предмету цивільного процесуального права знайшла своє втілення у законодавстві країни внаслідок проведення судової реформи 2016 р., що призвело до виникнення колізій у законодавстві та проблем у правозастосуванні. На

основі теоретичної моделі визначення предмету правового регулювання та використання аналогії визначення його структури виокремлюються елементи структури предмета цивільного процесуального права та формулюється його визначення.

Ключові слова: *доктрина цивільного процесу, предмет цивільного процесуального права, цивільне судочинство, неюрисдикційна форма захисту.*

Аннотація. *Предметом исследования данной статьи стало одно из фундаментальных и дискуссионных положений доктрины гражданского процессуального права - его предмет. Автор на основе анализа научных источников, законодательства совершил ретроспективный анализ формирования и развития научной мысли относительно определения предмета гражданского процессуального права. В работе определены два основных подхода к пониманию предмета отрасли и элементов его структуры. Анализируя «узкий» подход к определению предмета гражданского процессуального права и отдельных направлений его освещенные в трудах ученых, автор обосновывает позицию относительно соотношения процессуальной деятельности и общественных отношений, возникающих между судом и участниками процесса. Особое внимание уделено истории включения в предмет гражданского процессуального права исполнительного производства. Обосновывается авторская позиция относительно предмета и системы гражданского процессуального права. Раскрывается суть «широкого» подхода к определению предмета отрасли за счет включения в его структуру неюрисдикционных форм правовой защиты. Раскрывается суть двух противоположных тенденций в научных исследованиях по структуре предмета гражданского процессуального права: первая тенденция сводится к расширению предмета за счет включения в него хозяйственного процессуального права, при*

игнорировании самостоятельного характера этой отрасли права; вторая - сужение предмета гражданского процессуального права путем изъятия из его структуры исполнительного производства, отношений, возникающих при рассмотрении трудовых дел. Обосновывается связь между определением предмета гражданского процессуального права и определенной в законодательстве юрисдикции суда. Доказывается, что тенденция сужения предмета гражданского процессуального права нашла свое воплощение в законодательстве Украины в результате проведения судебной реформы 2016 г., что привело к возникновению коллизий в законодательстве и проблем в правоприменении. На основе теоретической модели определения предмета правового регулирования и использования аналогии определения его структуры выделяются элементы структуры предмета гражданского процессуального права и формулируется его определение.

Ключевые слова: доктрина гражданского процесса, предмет гражданского процессуального права, гражданское судопроизводство, неюрисдикционная форма защиты.

Summary. The subject of this article was one of the fundamental and debatable provisions of the doctrine of civil procedural law - its subject. The author on the basis of the analysis of scientific sources, the legislation carried out the retrospective analysis of formation and development of scientific thought concerning definition of a subject of civil procedural law. The paper identifies two main approaches to understanding the subject of the industry and elements of its structure. Analyzing the "narrow" approach to defining the subject of civil procedural law and certain areas of its coverage in the works of scholars, the author substantiates the position on the relationship between procedural activities and social relations that arise between the court and the parties. Particular attention is paid to the history of inclusion in the subject of civil

procedural law enforcement proceedings. The author's position on the subject and system of civil procedural law is substantiated. The essence of the "broad" approach to the definition of the subject of the industry by including in its structure of non-jurisdictional forms of legal protection is revealed. The essence of two opposite tendencies in scientific researches concerning structure of a subject of civil procedural law is revealed: the first tendency is reduced to expansion of a subject at the expense of inclusion in it of economic procedural law, at ignoring independent character of this branch of law; the second - the narrowing of the subject of civil procedural law by removing from its structure of enforcement proceedings, the relations arising in the consideration of labor cases. The connection between the definition of the subject of civil procedural law and the jurisdiction of the court defined in the legislation is substantiated. It is proved that the tendency to narrow the subject of civil procedural law was embodied in the legislation of the country as a result of judicial reform in 2016, which led to conflicts in legislation and problems in law enforcement. Based on the theoretical model of determining the subject of legal regulation and using the analogy of determining its structure, the elements of the structure of the subject of civil procedural law are distinguished and its definition is formulated.

Key words: *doctrine of civil procedure, subject of civil procedural law, civil proceedings, non-jurisdictional form of protection.*

Постановка проблеми. В результаті проведення судової реформи, 02.06.2016 р. Верховною Радою України прийнято Закон України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закон України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (нова редакція), які набрали чинності 30.09.2016 р., а також прийняті у межах судової реформи низки Законів, включаючи й Закон України від 03.10.17 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу

адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», суттєвих змін зазнала не лише система судоустрою України, а й процедура розгляду і вирішення цивільних справ в порядку цивільного судочинства.

Зміни цивільного процесуального законодавства викликали потребу у проведенні як аналізу численних новел, так й досліджень та оцінці сталих для теорії цивільного процесуального права положень, до яких належить й предмет зазначеної галузі права. Таке дослідження сприятиме розвитку доктрини цивільного процесуального права.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Предмету цивільного процесуального права у своїх роботах приділяли увагу такі науковці як: О. Т. Боннер [25], П. Ф. Елісейкін [26, с. 24-55], Н. Б. Зейдер [27], В. В. Комаров [7], Г. Л. Осокіна [21], М. К. Треушніков [28], Н. О. Чечіна [29], Д. М. Чечот [29], М. Й. Штефан [30] тощо.

В загальній теорії права зазвичай під предметом галузі права розуміють відокремлені суспільні відносини, які врегульовуються тією чи іншою галуззю права [1, с. 328; 2, с. 277; 3, с. 280, 292]. Як зазначає С. С. Алексєєв однією з розрізняльних властивостей галузі права є виокремлення тих суспільних відносин, які потребують свого окремого правового регулювання зі сторони держави [4, с. 248].

Звертаючись до спеціальної літератури більшість науковців зосереджують свою увагу на аналізі «вузького» та «широкого» розуміння предмету цивільного процесуального права [5, с. 25-26; 6; 7].

Формулювання мети статті. Метою статті є на основі аналізу наукових джерел, законодавства здійснити ретроспективний аналіз формування та розвитку наукової думки щодо визначення предмета цивільного процесуального права, а також на основі теоретичної моделі визначення предмету правового регулювання та використання аналогії визначення його структури виокремлюються елементи структури предмета цивільного процесуального права та формулюється його визначення.

Виклад основного матеріалу. Первинно під предметом цивільного процесуального права розумілися суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками процесу при порушенні, розгляді, вирішенні цивільних справ, перегляді судових рішень, а також відносини, що складаються в порядку примусового виконання таких рішень [8, с. 11]. Такий підхід до визначення предмету цивільного процесуального права отримав своє позначення як «вузький» [9, с. 25-26]. Значна кількість науковців його підтримала, водночас поділяючи таку концепцію визначення предмету цивільного процесуального права, деякими дослідниками пропонувалося визначати його як суспільні відносини, що виникають в результаті здійснення судом процесуальної діяльності (правосуддя) по цивільним справа [10, с. 9; 11, с. 13]. Зосередження уваги на процесуальній діяльності при визначенні предмету цивільного процесуального права в спеціальній літературі піддавалось критиці на тій підставі, що процесуальна діяльність є результатом реалізації прав і обов'язків, які в результаті впливу норм на суспільні відносини виникають у учасників процесу, а відтак цю діяльність не варто виокремлювати [12].

Вбачається, що процесуальна діяльність з розгляду і вирішення цивільних справ є ні чим іншим як суспільними відносинами, що виникають між судом та іншими учасниками процесу, у зв'язку із реалізацією судом своїх функцій із здійсненням правосуддя, а учасників – з реалізації своїх прав та обов'язків. Тому одне визначення не суперечить іншому розумінню предмету цивільного процесуального права. Можна говорити, що перше визначення розкриває змістовну частину процесуальної діяльності суду по здійсненню правосуддя з цивільних справ.

Водночас, представники «вузького» розуміння предмету цивільного процесуального права погоджуються з тим, що відносини виникають при розгляді цивільних справ судами [13, с. 646; 14, с. 8]. Згідно із ч. 1 ст. 19

ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Окрім того у порядку цивільного судочинства суди можуть розглядати також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами. Таким чином, «цивільні справи», що розглядають суди не означає, що ці справи виникли виключно із цивільних правовідносин. У «вузькому» визначенні предмету цивільного процесуального права «цивільні справи» вживаються для позначення справ, що виникли із матеріально-правових відносин.

В межах «вузького» розуміння предмету цивільного процесуального права предметом окремого спору стало питання щодо доцільності включення до нього виконавчого провадження. Так, наприклад, ще у середині 70-х років ХХ ст. М. К. Юков висловився про виключення з предмета цивільного процесуального права і віднесення до предмету самостійної комплексної галузі права суспільних відносин, що виникають в межах виконавчого провадження, оскільки воно пов'язане з реалізацією не тільки судових постанов, а й постанов несудових органів [15, с. 77–85]. Втім тривалий час в доктрині цивільного процесуального права панівною точкою зору було віднесено виконавчого провадження до предмету цієї галузі права, яке розглядалося як завершальна стадія цивільного судочинства. Водночас, більшість науковців, наприклад, В. В. Ярков, В. М. Шерстюк, Г. Д. Улетова, визнаючи виконавче провадження як самостійну галузь права, виключають її з предмету цивільного процесуального права [16, с. 5-6]. Такий підхід базувався на сформульованій у 70-х роках ХХ ст. концепції М. К. Юковим, відповідно до якої сукупність норм, що

врегулюють суспільні відносини, що виникають у виконавчому провадженні слід розглядати як похідні від цивільного процесуального права [12].

Наразі, законодавство України поставило крапку у цьому спорі. Так, у ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII безпосередньо закріплено, що виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження з примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). Таким чином, є законні підстави до включення у предмет цивільного процесуального права виконавчого провадження, без якого не може бути досягнута мета цивільного судочинства з ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ЦПК України), у випадках невиконання рішень суду добровільно. Окрім того виникнення у виконавчому провадженні відносин що не мають цивільну процесуальну природу не виключає можливості включити відносини, що виникають у виконавчому провадженні щодо виконання рішень суду до предмету цивільного процесуального права.

У межах «вузького розуміння» предмету цивільного процесуального права деякі науковці виокремлюють види проваджень, в яких розглядаються та вирішуються цивільні справи. Так, наприклад, в учбовій літературі можна зустріти визначення предмету цивільного процесуального права як діяльність судів загальної юрисдикції, осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників процесу зі здійснення правосуддя у цивільних спорах, у справах наказного, а також окремого провадження і ті, що виникають у зв'язку з цією діяльністю, суспільні відносини щодо розгляду вказаної категорії справ [17].

Такий підхід видається помилковим, оскільки види провадження є елементами системи цивільного процесуального права, тобто вони

характеризують внутрішню структуру цієї галузі права. Відтак, включати види проваджень до визначення предмету цивільного процесуального права є недоречним та помилковим.

Вузьке розуміння предмету цивільного процесуального права було підтримано такими науковцями як О. Т. Боннер, Л. А. Грось, В. В. Комаров, А. О. Мельников, М. К. Треушніков, Н. А. Чечіна, Д. М. Чечот, М. С. Шакарян, М. Й. Штефан тощо.

На противагу «вузькому» розумінню предмету цивільного процесуального права у доктрині з'явилося «широке» його розуміння.

Слід зазначити, що виникненню «широкого» підходу до визначення предмету цивільного процесуального права посприяла оприлюднена у 1962 р. концепція Н. Б. Зейдера щодо розширеного розуміння предмету цивільного процесуального права. Так, науковець запропонував включати до предмету правового регулювання не лише відносини, що виникають в результаті здійснення діяльності судовими органами, а й позасудовими (арбітражем, нотаріатом, органів реєстрації актів громадянського стану, товариських і третейських судів) [18, с. 81]. Свою концепцію Н. Б. Зейдер обґрунтовував множинність процесуальних форм захисту цивільних прав. Тобто відбувається розширення предмету правового регулювання за рахунок включення до нього неюрисдикційних форм правового захисту, які на відміну від юрисдикційних, не забезпечуються примусовою силою держави. На думку вченого підставою для подібного розширеного підходу до предмету цієї галузі є єдність мети, а також предмету діяльності органів, що вирішують спір про право [18, с. 69–82].

Основна критика «широкого» розуміння предмету цивільного процесуального права зводилась до того, що спільність предмету захисту не є доказом тотожності діяльності щодо захисту, який здійснюється різними органами в різній формі.

«Широке» визначення предмету цивільного процесуального права підтримали І. А. Жеруоліс, Н. Б. Зейдер, П. Ф. Єлісейкин, Г. Л. Осокіна, В. Н. Щеглов

Окрім викладених двох основних підходів до визначення предмету цивільного процесуального права у спеціальній літературі можна зустріти й інші підходи.

Так, наприклад, велась дискусія, що арбітражне (господарське) процесуальне право (як і адміністративне судочинство) є різновидами цивільного процесуального права. У зв'язку з цим слід брати до уваги, що судочинство в спеціалізованих судах (господарському і адміністративному) ведеться у формі цивільного судочинства, тобто порядок, процесуальні засоби і методи діяльності, регулюються ЦПК, ГПК і КАС, носять один і той же характер. Однак предмет регулювання не збігається [9, с. 26]. З цим слід погодитись та додати, що господарське і адміністративне судочинство що мають іншу самостійну галузеву приналежність.

Загалом ця дискусія знаходиться у межах дискусії щодо визнання чи невизнання господарського процесуального права та адміністративного процесуального права самостійними галузями права чи законодавства [16, с. 6].

Слід зазначити, що найбільша дискусія була пов'язана саме із включенням до предмету цивільного процесуального права відносин, що виникають при розгляді і вирішенні цивільних справ в порядку арбітражного (господарського) судочинства, а не адміністративного судочинства, що може бути пояснено «молодістю» такої галузі права як адміністративне процесуальне право. Такі науковці як М. К. Треушников, В. В. Ярков, В. В. Блажеєв вважають, що такі відносини до предмету цивільного процесуального права не входять, а норми, які визначають порядок розгляду справ в арбітражних (господарських) судах, становлять

самостійну галузь – арбітражне (господарське) процесуальне право, оскільки порядок здійснення судочинства арбітражними (господарськими) судами є відмінним від судочинства загальних судів, що впливає із різної правової природи матеріально-правового спору [19, с. 49-59].

Натомість І. М. Зайцев, М. С. Шакарян, Д. М. Чечот стоять на позиції, що різниця полягає лише у обсязі сфери дії судового захисту: для загальних судів вона всеосяжна, для арбітражних (господарських) судів – спеціальна [20, с. 64], а відтак відносини, що виникають під час розгляду справ в арбітражних (господарських) судах, входять до предмету цивільного процесуального права [21, с. 22-24].

На думку Д. О. Фурсова відносини, що виникають в процесі розгляду справ в арбітражних (господарських) судах становлять предмет дублюючої по відношенню до цивільного процесуального права галузі права [22, с. 23-38].

Наразі у правовій доктрині господарське процесуальне право та адміністративне процесуальне право визнаються самостійними галузями права України. Водночас, зміни процесуального законодавства в межах проведення судової реформи 2016 р., цю дискусію можуть поновити, скільки «вузький» та «широкий» підходи до визначення предмету цивільного процесуального права безпосередньо пов'язані із визначення судової юрисдикції.

Так, в результаті реформування процесуального законодавства в основу критерію поділу справ відповідно до юрисдикцій був закладений предмет судового розгляду, при цьому законодавець відмовився від суб'єктного критерію поділу.

Згідно з і ст. 4 ГПК України правом на звернення до господарського суду наділяються не лише юридичні особи та фізичні особи-підприємці, державні органи, органи місцевого самоврядування, а й «фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності», а також «особи, яким

законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб». Наведене формулювання особи, що має право на звернення до суду за захистом, є більш притаманне цивільному процесуальному праву, а не господарському процесуальному праву. Водночас, відповідно до змісту ст. 4 ЦПК України розробники лише повторили конституційну гарантію, закріплену в ст. 55 Конституції України про захист права та свободи людини і громадянина, зазначивши, що «Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів». Так, з одного боку, ч.1ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства визначає «справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави», а з другого, — у § 1 «Предметна та суб'єктна юрисдикція» глави 2 ЦПК України, попри назву параграфа Кодексу розробники пропонують відмовитися від суб'єктного критерію розмежування юрисдикції, вказуючи у ч. 1ст. 19 ЦПК України, що «суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства».

Таким чином, до реформи 2016 року дискусія щодо предмету цивільного процесуального права була пов'язана із розширенням сфери відносин, які його характеризували, а учасники цієї дискусії часто не визнавали самостійності господарського процесуального та адміністративно-процесуального права. То сьогоднішні новели процесуального законодавства, навпаки – розширили предмет господарського процесуального права, необґрунтовано звуживши предмет

цивільного процесуального права, створивши колізії у законодавстві та проблеми у правозастосуванні.

Тенденція до звуження предмету цивільного процесуального права знаходить свій прояв і у пропозиції виключити з предмету цивільного процесуального права відносини, що виникають у процесі розгляду трудових справ судом, оскільки такі відносини мають складати предмет трудового процесуального права [23]. Проте, така позиція не отримала своєї підтримки у доктрині цивільного процесуального права.

Для того щоб визначитись на теоретичному рівні із тим, що має входити до предмету цивільного процесуального права доцільно звернутися до загальної теорії права. Так, у структуру предмета правового регулювання входять такі елементи як: а) суб'єкти; б) їх поведінка; в) об'єкти навколишнього світу, з приводу яких люди вступають у відносини один з одним; г) соціальні факти (події, обставини), які можуть бути передумовами виникнення або припинення правовідносин [24, с. 19].

Якщо цю теоретичну модель предмета застосувати до цивільного процесуального права, то слід зазначити наступне. Суб'єктами, згідно із положеннями ЦПК України, є суд та учасники судового процесу (глава 4 ЦПК України), а саме: учасники справи (парагр. 1 глава 4 ЦПК України), які до реформи іменувалися особами, які беруть участь у справі, їх представники (парагр. 2 глава 4 ЦПК України) та інші учасники процесу (парагр. 3 глава 4 ЦПК України). При цьому у цивільних процесуальних правовідносинах завжди однією стороною буде суд.

Об'єктом цивільного судочинства є цивільні справи у широкому своєму розумінні.

Дії, які здійснюють суд та учасники судового процесу за своєю суттю є юридичними, цивільними процесуальними діями, які чітко визначені у нормах цивільного процесуального законодавства. Цивільні процесуальні відносини виникають та припиняються в результаті

реалізації їх суб'єктами цивільних процесуальних прав та обов'язками, що чітко регламентуються нормами ЦПК України. Юридичними процесуальними фактами є дії або бездіяльність суду та учасників судового процесу, які можуть бути передумовами виникнення, зміни або припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Висновки. Підсумовуючи викладене предмет цивільного процесуального права можна визначити як суспільні відносини, що виникають між судом та учасниками судового процесу, які є носіями суб'єктивних цивільних процесуальних прав та обов'язків, при порушенні, розгляді, вирішенні цивільних справ, перегляді судових рішень по таким справам, а також при примусовому виконанні рішень суду.

Запропоноване визначення предмету цивільного процесуального права виключає можливість включення до нього вирішення цивільних справ неюрисдикційним органом.

Література

1. Айзенберг А.М. Теория государства и права / А.М. Айзенберг, А.М. Васильев, Г.С. Котляревский и др.; под ред. А.М. Васильева. М.: Юрид. лит., 1977. 472 с.
2. Теория государства и права: учебник / А.И. Денисов, В.Д. Зорькин, А.А. Кененов и др.; под ред. А.И. Денисова. М.: Юрид. лит., 1980. 432 с.
3. Теория государства и права: ученик / С.С. Алексеев, П.Т. Васьков, И.Я. Дюрягин и др.; под ред. С.С. Алексеева. М.: Юрид. лит., 1985. 480 с.
4. Алексеев С. С. Общая теория права. Т. I. М.: Юрид. лит. 1981. 361 с.
5. Васильев С.В. Гражданский процесс. Курс лекций. Х.: Эспада, 2010. 688 с.

6. Степаненко Т. В. § 6. Поняття та значення цивільного процесу (цивільного судочинства). Стадії цивільного судочинства // Сучасні проблеми цивільного права та процесу. Навчальний посібник / За ред.: Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Х.: Право, 2017. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:WzJBAn2EHfsJ:univd.edu.ua/science-issue/issue/3110+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=avast> (дата звернення: 05.02.2021 р.)
7. Комаров В. В. Вчення про предмет цивільного процесуального права. URL:http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7149/1/Комаров_58.pdf (дата звернення: 05.02.2021 р.)
8. Советский гражданский процесс / под ред. А. А. Добровольского и А. Ф. Клейнмана. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. 440 с.
9. Васильев С.В. Гражданский процесс. Курс лекций. Х.: Эспада, 2010. 688 с.
10. Гражданский процесс / под ред. К. С. Юдельсона. М.: Юрид. литература, 1972. 439 с.
11. Терещук Г. А. Цивільне право. Конспект лекцій для студентів усіх напрямів денної та заочної форм навчання. Луцьк: ЛНТУ, 2017. 88 с.
12. Афанасьев С.Ф. Гражданское процессуальное право России. 2015. URL:https://studme.org/75132/pravo/ponyatie_predmet_grazhdanskogo_otsessualnogo_prava (дата звернення: 05.02.2021 р.)
13. Васьяковский Е. В. Курс гражданского процесса. М.: Бр. Башмаковы, 1913. Т. 1. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. 691 с.
14. Советский гражданский процесс. Учебник / М.К. Воробьев, М.А. Гурвич, С.В., Курылев Н.И. Марышева, и др.; Под ред.: М.А. Гурвич. М.: Высш. шк., 1967. 436 с.

15. Юков М. К. Самостоятельность норм, регулирующих исполнительное производство // Проблемы совершенствования Гражданского процессуального кодекса РСФСР: сб. статей / редкол. В. П. Воложанин (отв. ред.) [и др.]. Вып. 40. Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1975. С. 77–85.
16. Здрок О. Н. Понятие и система гражданского процессуального права: кон-спект лекции. Минск: БГУ, 2009. 27 с.
17. Цивільний процес України: Підручник За ред Ю. С. Червоного. К.: Істина, 2007. 392 с. URL: <https://studfile.net/preview/6830967/page:2/> (дата звернення: 05.02.2021 р.)
18. Зейдер Н. Б. Предмет и система советского гражданского процессуального права // Правоведение. 1962. №3. С. 69-82.
19. Рожкова М. А. Актуальные вопросы арбитражного процессуального права: соотношение гражданского и арбитражного процесса, понятие гражданского дела, диспозитивность в арбитражном процессе // Законодательство. 2001. № 10. С. 49-59.
20. Громошина Н. А. Дифференциация, унификация и упрощение в гражданском судопроизводстве. М.: Изд-во Проспект, 2010. 264 с.
21. Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. 3-е изд., перераб. Москва: Норма: НИЦ Инфра-М, 2013. 704 с.
22. Фурсов Д. А. Предмет, система и основные принципы арбитражного процессуального права (проблемы теории и практики). М.: ИНФРА-М., 1999. 452 с.
23. Скобелкин В. Н. и др. Трудовое процедурно-процессуальное право / под ред. В. Н. Скобелкина Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. 500 с.
24. Слинько Дмитро Поняття й ознаки процесуальних галузей права України. // Национальный юридический журнал: теория и практика. Июнь, 2017. С. 18-22.

25. Гражданский процесс / Алехина С.А., Блажеев В.В., Боннер А.Т., Громошина Н.А. М.: Изд-во «Проспект», 2015. 736 с.
26. Елисейкин П. Ф. Объект гражданских процессуальных правоотношений и предмет судебной деятельности в советском гражданском процессе // Вестник Ярославского университета. Вып. 4. Проблемы процессуальной формы в юридической науке и практике. Ярославль: Ярослав. гос. ун-т 1972. С. 24-55.
27. Зейдер Н. Б. Гражданские процессуальные правоотношения. Саратов: СГУ, 1965. 72 с.
28. Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М.К. Треушникова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Статут, 2014. 960 с.
29. Учебник Издание третье, переработанное и дополненное // Под ред В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. М., Пбююл гриженко, 2001. 544 с.
30. Штефан М. Й. Цивільний процес: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / 2-е вид., переробл. та доповн. К.: Вид. дім "Ін Юре", 2001. 694 с.

References

1. Ajzenbergh A.M. Teoryja ghosudarstva y prava / A.M. Ajzenbergh, A.M. Vasyly'ev, Gh.S. Kotljarevskyj y dr.; pod red. A.M. Vasyly'eva. M.: Juryd. lyt., 1977. 472 s.
2. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik / A.I. Denisov, V.D. Zorkin, A.A. Kenenov i dr.; pod red A.I. Denisova. M.: Yurid. lit., 1980. 432 s.
3. Teoriya gosudarstva i prava: uchenik / S.S. Alekseev, P.T. Vaskov, I.Ya. Dyuryagin i dr.; pod red S.S. Alekseeva. M.: Yurid. lit., 1985. 480 s.
4. Alekseev S. S. Obshchaya teoriya prava. T. I. M.: Yurid. lit. 1981. 361 s.
5. Vasilev S.V. Grazhdanskiy protsess. Kurs lektsiy. Kh.: Espada, 2010. 688 s.

6. Stepanenko T. V. § 6. Ponjattja ta znachennja cyvilnogho procesu (cyvilnogho sudochynstva). Stadiji cyvilnogho sudochynstva // Suchasni problemy cyvilnogho prava ta procesu. Navchaljnyj posibnyk / Za red.: Ju. M. Zhornokuja ta L. V. Krasycjkoji. Kh.: Pravo, 2017. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:WzJBAn2EHfsJ:univd.edu.ua/science-issue/issue/3110+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=avast> (data zvernennja: 05.02.2021 r.)
7. Komarov V. V. Vchennja pro predmet cyvilnogho procesualnogho prava. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7149/1/Komarov_58.pdf (data zvernennja: 05.02.2021 r.)
8. Sovetskiy grazhdanskiy protsess / pod red. A. A. Dobrovolskogo i A. F. Kleynmana. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1970. 440 c.
9. Vasilev S.V. Grazhdanskiy protsess. Kurs lektsiy. Kh.: Espada, 2010. 688 s.
10. Grazhdanskiy protsess / pod red. K. S. Yudelsona. M.: Yurid. literatura, 1972. 439 s.
11. Tereshhuk Gh. A. Cyviljne pravo. Konspekt lekcij dlja studentiv usikh naprjamiv dennoji ta zaochnoji form navchannja. Lucjk: LNTU, 2017. 88 s.
12. Afanasev S.F. Grazhdanskoe protsessualnoe pravo Rossii. 2015. URL: https://studme.org/75132/pravo/ponyatie_predmet_grazhdanskogo_protseussualnogo_prava (data zvernennja: 05.02.2021 r.)
13. Vaskovskiy Ye. V. Kurs grazhdanskogo protsessa. M.: Br. Bashmakovy, 1913. T. 1. Subekty i obekty protsessa, protsessualnye otnosheniya i deystviya. 691 s.
14. Sovetskiy grazhdanskiy protsess. Uchebnik / M.K. Vorobev, M.A. Gurvich, S.V., Kurylev N.I. Marysheva, i dr.; Pod red.: M.A. Gurvich. M.: Vyssh. shk., 1967. 436 c.

15. Yukov M. K. Samostoyatel'nost' norm, reguliruyushchikh ispolnitel'noe proizvodstvo // Problemy sovershenstvovaniya Grazhdanskogo protsessual'nogo kodeksa RSFSR: sb. statey / redkol. V. P. Volozhanin (otv. red.) [i dr.]. Vyp. 40. Sverdlovsk: Sverdlovskiy yurid. in-t, 1975. S. 77–85.
16. Zdrok O. N. Ponyatie i sistema grazhdanskogo protsessual'nogo prava: konpekt lektsii. Minsk: BGU, 2009. 27 s.
17. Cyvil'nyj proces Ukrainy: Pidruchnyk Za red Ju. S. Chervonogho. K.: Istyna, 2007. 392 s. URL: <https://studfile.net/preview/6830967/page:2/> (data zvernennja: 05.02.2021 r.)
18. Zeyder N. B. Predmet i sistema sovetskogo grazhdanskogo protsessual'nogo prava // Pravovedenie. 1962. №3. S. 69-82.
19. Rozhkova M. A. Aktualnye voprosy arbitrazhnogo protsessual'nogo prava: sootnoshenie grazhdanskogo i arbitrazhnogo protsessa, ponyatie grazhdanskogo dela, dispozitivnost' v arbitrazhnom protsesse // Zakonodatel'stvo. 2001. № 10. S. 49-59.
20. Ghromoshyna N. A. Dyfferencyacyja, unyfykacyja y uproshhenye v ghrazhdanskom sudoproizvodstve. M.: Yzd-vo Prospekt, 2010. 264 s.;
21. Osokyna Gh. L. Ghrazhdanskyj process. Obshhaja chastj. 3-e yzd., pererab. Moskva: Norma: NYC Ynfra-M, 2013. 704 s.
22. Fursov D. A. Predmet, sistema i osnovnye printsipy arbitrazhnogo protsessual'nogo prava (problemy teorii i praktiki). M.: INFRA-M., 1999. 452 s.
23. Skobelkin V. N. i dr. Trudovoe protsedurno-protsessual'noe pravo / pod red. V. N. Skobelkina Voronezh: Izd-vo Voronezh. gos. un-ta, 2002. 500 s.
24. Slynjko Dmytro Ponjattja j oznaky procesual'nykh ghaluzej prava Ukrainy. // Nacyonal'nyj jurydycheskyj zhurnal: teoryja y praktyka. Yjunj, 2017. S. 18- 22.
25. Grazhdanskiy protsess / Alekhina S.A., Blazheev V.V., Bonner A.T., Gromoshina N.A. M.: Izd-vo «Prospekt», 2015. 736 s.

26. Yeliseykin P. F. Obekt grazhdanskikh protsessualnykh pravootnosheniy i predmet sudebnoy deyatel'nosti v sovetskom grazhdanskom protsesse // Vestnik Yaroslavskogo universiteta. Vyp. 4. Problemy protsessualnoy formy v yuridicheskoy nauke i praktike. Yaroslavl: Yaroslav. gos. un-t 1972. S. 24-55.
27. Zeyder N. B. Grazhdanskiye protsessualnye pravootnosheniya. Saratov: SGU, 1965. 72 s.
28. Grazhdanskiy protsess: Uchebnik / Pod red. M.K. Treushnikova. 5-e izd., pererab. i dop. M.: Statut, 2014. 960 s.
29. Uchebnik Izdanie trete, pererabotannoe i dopolnennoe // Pod red V. A. Musina, N. A. Chechinoy, D. M. Chechota. M., Pboyul grizhenko, 2001. 544 s.
30. Shtefan M. J. Cyvil'nyy proces: Pidruch. dlja stud. juryd. spec. vyshh. zakl. osvity / 2-e vyd., pererobl. ta dopovn. K.: Vyd. dim "In Jure", 2001. 694 s.